

4. ZÁKON A POŘÁDEK V MEZINÁRODNÍM SPOLEČENSTVÍ

AGRESE

Agrese je název, který dáváme válečnému zločinu. Známe tento zločin, protože známe mír, který agrese přerušuje; nejde jen o pouhou absenci boje, ale o mír s právy coby podmínkou svobody a bezpečnosti, která může existovat jen díky absenci agrese samotné. Zlo, které agresor působí, je, že nutí muže a ženy, aby kvůli svým právům riskovali vlastní život. Znamená to konfrontovat je s volbou: vaše práva, nebo (některé) vaše životy! Skupiny občanů reagují na tuto volbu odlišnými způsoby: někdy se podrobí, někdy bojují, záleží na morálním a materiálním stavu jejich státu a armády. Vždycky je však jejich boj ospravedlnitelný a vzhledem k takové tvrdé volbě je boj morálně preferovanou reakcí. Ospravedlnění a preference jsou velice důležité: objasňují nejpozoruhodnější rysy pojetí agrese a zvláštní místo, jakou má agrese v teorii války.

Agrese je pozoruhodná, protože je to jediný zločin, kterého se mohou státy dopustit na jiných státech; všechno ostatní je takříkajíc poklesek. Jazyk mezinárodního práva je podivně chudý. Ekvivalent domácího násilí, ozbrojené loupeže, vyděračství, útoku s úmyslem zabít, všech stupňů vraždy má jen jedno jméno. Každé narušení územní celistvosti nebo politické suverenity nezávislého státu se

nazývá agrese. Je to, jako bychom měli označit za vraždu všechny útoky na člověka, všechny pokusy ho k něčemu přinutit, všechny invaze na jeho domov. Toto odmítnutí diferenciací znesnadňuje rozlišování relativní vážnosti agresivních činů – například rozlišovat zabrání kusu půdy nebo nastolení satelitního režimu po záboru, zničení nezávislosti státu (zločin, pro který Abba Eban, izraelský ministr zahraničí v roce 1967, navrhol jméno „policida“). Ale existuje důvod pro takové odmítnutí. Všechny agresivní činy mají jedno společné: ospravedlňují rázný odpor, a sílu nelze použít mezi národy tak, jak bývá často užitá mezi lidmi, aniž by se lidský život vystavoval riziku. Jakákoli omezení uvalíme na prostředky a škálu válčení, bojovat omezenou válku není totéž jako někoho uhodit. Agrese otevírá brány pekelné. Shakespearův *Jindřich V.* přesně vystihuje tento význam.⁶³

*Spor takových dvou království si vždycky
vyžádá potoky nevinné krve
a každá kapka z ní je lidský žal.
Žaluje ty, kdo křivdou brousí meče
a pustoší už beztak krátké žití.*

Současně agrese, proti které není odpor, je stále agresí, třebaže se vůbec neobjevují „potoky krve“. V domácím společenství zloděj, který dostane, co chce, aniž by kohokoli zabil, je evidentně méně vinen, to znamená, že je vinen z menšího zločinu, než když se dopustí vraždy. Budeme-li předpokládat, že zloděj je připraven zabít, dovolujeme jeho oběti, aby se chovala tak, aby to determinovalo jeho

⁶³ William Shakespeare, *Jindřich V.*, in: William Shakespeare, *Dílo*, Academia, Praha, 2011, překl. Martin Hilský, s. 839.

vinu. V případě agrese tohle neděláme. Zvažte například německý zábor Československa a Polska v roce 1939. Čechové nekladli odpor, ztratili svou nezávislost spíše prostřednictvím vydírání než války, v boji proti německým vetřelcům nezahynuli žádní čeští občané. Poláci si zvolili boj a ve válce, která následovala, jich bylo hodně zabito. Pokud byl však zábor Československa menším zločinem, nemáme pro něj žádné jméno. V Norimberku bylo nacistické vedení obviněno z agrese v obou případech a shledáno vinným rovněž v obou případech.⁶⁴ Zase jednou existuje důvod pro tuto identitu zacházení. Domnívám se, že soudíme Němce jako vinné z agrese vůči Československu kvůli našemu pevnému přesvědčení, že se jim mělo vzdorovat, třebaže nemusela nutně vzdorovat jejich opuštěná oběť, která by stála v boji osaměle.

Stát, který vzdoruje a jehož vojáci riskují životy a umírají, tak činí proto, že jeho představitelé a lidé se domnívají, že by měli nebo že musí klást odpor. Agrese je jak morálně, tak fyzicky nátlaková, a to je na ní jedna z nejvýznamnějších věcí. Clausewitz píše: „Dobyvatel je vždycky milovník míru (jak o sobě vždycky tvrdil Bonaparte); rád by vstoupil do našeho státu, aniž by se mu kladl odpor; abychom tomu zabránili, musíme si zvolit válku.“⁶⁵ Kdyby normální muži a ženy normálně nepřijali tento imperativ, agrese by nám nepřipadala jako závažný zločin. Kdyby přijali tento imperativ v určitém druhu případů, ale v jiných ne, samotné pojetí by se začalo hroutit a my bychom

⁶⁴ Soudci rozlišovali „agresivní činy“ od „agresivních válek“, ale pak použili první termín jako generický název; viz *Nazi Conspiracy and Aggression: Opinion and Judgment*, Washington, D. C., 1947, s. 16.

⁶⁵ Citováno in: Michael Howard, „War as an Instrument of Policy“, in: Herbert Butterfeld a Martin Wight, eds., *Diplomatic Investigations*, Cambridge, Mass., 1966, s. 199. Srov. *On War*, překl. Howard a Paret, s. 370.

nakonec měli seznam zločinů víceméně jako domácí seznam. Na výzvu z ulice „Peníze nebo život!“ se snadno odpovídá: odevzdám své peníze a tak zachráním sám sebe před zabitím a zloděje před tím, že se stane vrahem. Ale evidentně nechceme, abychom na výzvu agrese odpovídali stejně; dokonce i když se na ni takto reaguje, nezmenšujeme vinu agresora. Porušuje práva, jimž přikládáme obrovský význam. Skutečně tihneme k přesvědčení, že když se nám nepodaří ubránit tato práva, není to kvůli tomu, že je vnímáme jako bezvýznamná nebo dokonce že je vnímáme tak (jako v případě z ulice), že mají koneckonců menší hodnotu než život samotný, ale jen kvůli pevnému přesvědčení, že obrana je beznadějná. Agrese je jedinečný a nediferencovaný zločin, protože ve všech svých formách ohrožuje práva, za něž stojí za to zemřít.

PRÁVA POLITICKÝCH SPOLEČENSTVÍ

Dotyčná práva jsou uvedena v zákonících jako územní celistvost a politická suverenita. Tato dvě práva patří státům, ale v základu se odvozují od práv jednotlivců a z nich čerpají svou sílu. „Povinnosti a práva států nejsou ničím jiným než povinnostmi a právy lidí, z nichž se skládají.“⁶⁶ To je pohled konvenčního britského právníka, pro kterého státy nejsou ani organickými celky, ani mystickými uniemi. A to je správný pohled. Když jsou státy napadeny, právě jejich příslušníci jsou ohroženi nejen na životě, ale na souhrnu věcí, jichž si cení nejvíc, včetně politického společenství, které vytvořili. Uznáváme a vysvětlujeme toto

⁶⁶ John Westlake, *Collected Papers*, ed. L. Oppenheim, Cambridge, England, 1914, s. 78.

ohrožení odvoláním se na jejich práva. Kdyby neměli morální nárok na volbu vlastní formy vlády a formy politických strategií, které utvářejí jejich životy, vnější nátlak by nebyl zločinem; stejně by se nedalo tak snadno říci, že byli nuceni k odporu v sebeobraně. Práva jednotlivce (na život a svobodu) spočívají v základu nejdůležitějších soudů, které o válce činíme. Z čeho tato práva sama vycházejí, nemohu na tomto místě vysvětlovat. Postačí říci, že jsou nějak obsažena v našem pocitu, co to znamená být lidskou bytostí. Pokud nejsou přirozená, pak jsme je vynalezli, ale ať jsou přirozená nebo vynalezená, jsou hmatatelným rysem našeho morálního světa. Práva států jsou v podstatě jejich kolektivní formou. Proces kolektivizace je složitý. Nepochybně některá z bezprostředních sil individuality se v tomto procesu ztrácí; nicméně nejlépe se mu porozumí tak, jak byl běžně chápán od 17. století v podmínkách teorie společenské smlouvy. Proto je to morální proces, který ospravedlňuje některé nároky na území a suverenitu a ruší platnost jiných.

Práva států jsou založena na souhlasu jeho příslušníků. Ale je to souhlas zvláštního druhu. Práva států nejsou vytvořena prostřednictvím série transferů od individuálních mužů a žen směrem k panovníkovi nebo prostřednictvím výměn mezi jednotlivci. Co ve skutečnosti probíhá, se hůř popisuje. Společný život formuje sdílená zkušenost a kooperativní činnost různého druhu za dlouhé časové období. „Smlouva“ je metaforou pro proces asociace a vzájemnosti, o jehož probíhající charakteru stát tvrdí, že jej chrání proti vnějšímu zasahování. Ochrana se rozšiřuje nejen na životy a svobody jednotlivců, ale také na jejich sdílený život a svobodu, na nezávislé společenství, které vytvořili a za které jsou jednotlivci někdy obětováni.

Morální postavení kteréhokoli konkrétního státu závisí na realitě společného života, který chrání tou měrou, jakou jsou oběti vyžadované touto obranou ochotně přijímány a považovány za vhodné. Když neexistuje žádný společný život nebo když stát nebrání tento společný život, který fakticky existuje, jeho vlastní obrana nemusí mít žádné morální ospravedlnění. Ale většina států stráží společenství svých občanů alespoň do určité míry: proto uznáváme spravedlnost jejich obranných válek. A vzhledem k pravé „smlouvě“ má smysl říci, že územní celistvost a politická suverenita mohou být bráněny stejně jako život a svoboda jednotlivce.⁶⁷

Mohlo by se také říci, že lidé mohou bránit svou zemi, stejně jako muži a ženy brání své domovy, protože země má kolektivní vlastnictví, stejně jako jsou domovy v soukromém vlastnictví. Právo na území by se mohlo odvozovat od práva jednotlivce na majetek. Domnívám se však, že vlastnictví obrovských ploch země je vysoce problematické, pokud to nelze nějak uvěřitelně spojit s požadavkem na národní přežití a politickou nezávislost. A tyto dva požadavky samy o sobě zřejmě generují územní práva, která mají málo společného s vlastnictvím ve striktním smyslu.

⁶⁷ Otázka, kdy mohou být území a suverenita právem bráněny, úzce souvisí s otázkou, kdy jednotliví občané mají povinnost připojit se k obraně. Obojí závisí na problémech v teorii společenské smlouvy. Probíral jsem druhou otázku podrobněji ve své knize *Obligations: Essays on Disobedience, War, and Citizenship*, Cambridge, Mass., 1970 (viz zejména „The Obligation to Die for the State“ a „Political Alienation and Military Service“). Ale ani v oné knize, ani v této se nezabývám podrobně problémem národnostních menšin – skupin lidí, kteří se plně nepřipojují (nebo se vůbec nepřipojují) ke smlouvě, která tvoří národ. Radikálně špatné zacházení s takovými lidmi může ospravedlnit vojenskou intervenci (viz kapitola 6). Přítomnost národnostních menšin uvnitř hranic národního státu však nemá vliv na argumentaci o agresii a sebeobraně.